

DK

DĚJINY DO KAPSY | 2

Keltové našich zemí v evropském kontextu

Jan Bouzek

TRITON

TRITON
Praha/Kroměříž

Dějiny do kapsy

Jan Bouzek

**Keltové našich zemí
v evropském kontextu**

DĚJINY DO KAPSY | 2

Keltové našich zemí v evropském kontextu

Jan Bouzek

TRITON

Jan Bouzek

Keltové našich zemí v evropském kontextu

Tato kniha ani žádná její část nesmí být kopírována, rozmnožována ani jinak šířena bez písemného souhlasu vydavatele.

autor:

prof. PhDr. Jan Bouzek, DrSc.

recenzoval:

doc. PhDr. Petr Drda

© Jan Bouzek, 2007

© Triton Praha/Kroměříž, 2007

Cover © Eva Bystrianská, 2007

Vydalo Nakladatelství TRITON Praha/Kroměříž

Vykáňská 5, 100 00 Praha 10

www.triton-books.cz

ISBN 978-80-7254-931-3

Obsah

Předmluva	11
1	
Úvod. Počátky Keltů	16
Keltové v českých zemích	16
Původ Keltů	18
První literární zprávy	19
Legends o původu Keltů	20
Nástup Skythů na východě a přesun jantarové stezky na západ	22
Vztah raně laténského stylu k dalším oblastem tzv. periferie „orientalizujících“ stylů	24
2	
Raná doba laténská	28
Sociální prostředí doby vzniku raně laténského stylu	28
Bohaté hroby pozdního halštatu (až počátku laténu) v Čechách; hradiště	30
Vznik laténského umění	40
Zvláštní postavení Čech za raného laténu	46
Raně laténská architektura v Čechách: opevnění, sakrální stavby a paláce vládců	52
Morava, jihozápadní Slovensko a severní Čechy v rané době laténské	62
Konec raně laténského stylu	64

3

Střední doba laténská	66
Keltské „demokratické“ revoluce	66
Keltská tažení na iberský poloostrov	68
Keltské invaze na jih	73
Bójové a jiní Keltové v Itálii	74
Keltové v Čechách a na Moravě ve střední době laténské	77
Duchcovský horizont a období kostrových hrobů	82
Domy, svatyně a řemesla střední doby laténské	90
Tažení do Řecka a do Malé Asie	100
Keltové v Thrákii ve 3. a raném 2. století př. Kr.	105
Keltští žoldnéři	108
Konec balkánských Keltů	113
Co převzali středoevropští Keltové z jihovýchodu	115
Galatové	116
Keltové v českých zemích od poloviny	
3. století př. Kr. do počátku oppid	121
Počátky keltského mincovnictví před dobou oppid	122
Obchod s jihem a mezi Kelty ve 3.– raném	
2. století př. Kr.	125
Italští Keltové ve 3. století př. Kr.	129
Konec nezávislých Keltů v Itálii	133
Jak Keltové vypadali	138

4

Doba oppid	143
Keltská oppida	143
Náboženství doby oppid	154
Hospodářství	157
Mincovnictví	159
Obchod s Římem	169

Zbraně a války	171
Naši Keltové a Caesarovy války v Galii	175

5

Konec Keltů v Čechách a na Moravě	181
--	------------

Konec nezávislé středoevropské <i>Keltiké</i>	181
---	-----

Bójové, Volkové-Tektoságové, Tauriskové a další keltské kmeny ve střední Evropě – otázka jejich lokalizace	183
--	-----

Přechod od doby laténské do doby římského císařství	184
---	-----

Nástup římské říše na Dunaji	188
------------------------------------	-----

Příchod Germánů a Marobudova říše	189
---	-----

Odkaz Keltů u nás a v Evropě	195
------------------------------------	-----

Citovaní antičtí autoři	200
-------------------------------	-----

Zkratky archeologického datování (stupně)	202
---	-----

Literatura	203
------------------	-----

Předmluva

Novější knížky o keltském období v dějinách českých zemí (už ne Československa, jako tomu bývalo dříve, ba dokonce dnes už často zvláště tematizované pro Čechy a Moravu) neponechávají mnoho místa evropskému a světovému kontextu raného vývoje našich zemí. Naše území bylo ovšem – podobně jako v době historické – integrální součástí evropské, mediteránní i euroasijské civilizace a pochopení minulosti nelze dosáhnout bez pochopení jeho souvislostí s ostatními částmi Evropy a k ní přilehlých dalších částí světa.

Tato knížka, navazující na předchozí publikaci s názvem *Pravěk českých zemí v evropském kontextu*, se chce opět pokusit o výklad, který býval dříve spíše jen naznačován a zmiňován na okraji: nakolik se naše země v době, kdy u nás Keltové byli rozhodující složkou obyvatelstva, účastnily obecného vývoje civilizací Středomoří a mírného pásu Evropy. Každý člověk jako samostatná individualita je středem svého vlastního univerza, naše země jsou výchozím bodem otázek, které si budeme klást. Ale budeme tyto otázky klást ve vztahu k jiným územím a příběhům, k tomu, co je obecným dědictvím naší civilizace, obecným dědictvím lidstva.

Čechy jsou uzavřeny horami téměř ze všech stran – jako téměř žádná jiná z větších evropských zemí. Někteří dnes soudí, že je to jakýsi meteorický kráter, ale pravděpodob-

nější je, že se zde spojilo několik horotvorných procesů, některé z nich velmi staré. Šumava je starším pohořím než Jizerské hory s Krkonošemi, Krušné hory také orograficky patří k relativně starým horstvům. České hory nejsou nikde tak strmé jako Alpy, spíše jsou ohlazeny a zvedají se méně prudce, snad s výjimkou zlomu Krušných hor na severozápadě. V severní polovině Čech jsou podél Labe, dolního toku Vltavy, Ohře a Bělé nížiny s úrodnými sprašovými hlínami, které byly středem prakticky kontinuálního pravěkého osídlení. Krajina je jen mírně zvlněna údolními potoků a menších řek; výjimku tvoří pouze sopky Českého středohoří. Většinu jižních Čech zabírá pahorkatina, zemědělské osídlení tam bývalo zpravidla méně intenzivní; klima je tu většinou drsnější a půdy méně úrodné. Podhorské oblasti a Českomoravská vrchovina byly soustavně osídlovány až ve středověku, i když už mezolitičtí lovci a sběrači využívali celého území České republiky a určité skromné hospodářství (letní pastevectví od neolitu i menší žitná políčka už od doby bronzové) máme doloženo i v podhorských oblastech.

Geografická uzavřenost Čech nebyla velkou překážkou pro komunikace, ale v pásu horských hvozdů, který tvořil jakýsi ochranný val, mohly i drobné skupinky snadno zabránit proniknutí nepřítelů. To vytvořilo podmínky pro jistou uzavřenost už pravěkých dějin země. Přes naše hory se sice dalo procházet lépe než přes Alpy, ale pohodlných komunikací spojujících Čechy se sousedními zeměmi nebylo mnoho. Nejméně problematické jsou cesty směřující na Moravu přes Českomoravskou vrchovinu; proto také Čechy a Morava procházely po většinu pravěku obdobným kulturním vývojem. Poloha země uprostřed Evropy

inspirovala už renesanční geografy, aby ji umísťovali v postavě Paní Evropy do oblasti srdce či solárního plexu; to naznačuje i naši úlohu v Evropě: přejímat ze všech stran podněty, harmonizovat je a předávat dál.

Uvidíme, že v době laténské civilizace Keltů u nás tomu nebylo jinak. Počátek laténu byl ovlivněn Skythy, jež přišli z oblasti dnešní Ukrajiny a jižního Ruska. Mnozí Keltové k nám přišli od západu, ze Švýcarska, z oblasti Švábska a Bádenska a až z francouzské Champagne. Naši Keltové měli zřejmě styky také s keltsko-iberským obyvatelstvem dnešního Španělska, s etruskou Itálií a s řeckými koloniemi v Itálii, jižní Francii i na Balkáně. Naši Bójové se účastnili tažení do Itálie, žili ve východní části Pádské nížiny po dvě stě let, až se pak někteří z nich vrátili a dali impuls k založení našich prvních měst, oppid. Jiní naši Keltové se účastnili balkánského tažení, odkud si přinesli podněty, jež využili v mincovnictví i jiných oborech. Tektoságové (jejichž jedna část žila u nás a druhá v jižní Francii) byli také spoluzakladateli galatské říše v Malé Asii. Vedle zpráv antických autorů zejména mince dokazují, že naši Keltové měli v období mezi třetím a raným prvním stoletím př. Kr. obchodní styky s celým helénistickým světem, postupně sjednocovaným pod římskou vládou. Naši Bójové a Volkové-Tektoságové se pod ni ovšem dostali jen zčásti, neboť byli částečně pohlceni svými severnějšími germánskými sousedy.

O Keltech v českých zemích bylo publikováno mnoho nových prací, ze syntetických přehledů lze vyzvednout zejména *Encyklopedii Keltů v Čechách* od Jiřího Waldhause-
ra, podobnou o Keltech na Moravě a ve Slezsku Jany Čižmářové a výbornou syntézu Petra Drdy a Aleny Rybové,

Keltové a Čechy, která vyšla též francouzsky. Tato knížka chce ale, podobně jako předchozí výše zmíněná publikace téhož autora, na kterou navazuje, ukázat české země jako součást vývoje celoevropského, a navázat tak na předchozí podobnou práci, psanou ovšem jiným způsobem – na knihu Jana Filipa *Keltská civilizace a její dědictví*. Na keltskou kapitolu našich dějin lze nahlížet z více stran, budeme se opět snažit o vyvážený pohled. V době keltománie na jedné straně a negace jakýchkoli keltských tradic u nás na straně druhé se pokusíme o střízlivější pohled. V době reklamy a lechtání „novými překvapivými objevy“, které brzy prasknou jako bubliny, budeme tedy usilovat o to, abychom se nedopouštěli jednostranného nadsazování některých aspektů na úkor jiných. I tak je historie našich Keltů barvitá dost. Budeme se také snažit vyvarovat se odborného slangu, nesrozumitelnosti a ovšem také nároků na absolutní pravdu, která je lidským bytostem jako celek nedostupná. Přesto doufáme, že se nám podaří blíže osvětlit některé aspekty historie a uměleckého odkazu Keltů u nás v širším kontextu, především aspekty, jež si podržely svou zajímavost i v naší době.

Tato práce byla vypracována v rámci vědeckého záměru *Vývoj společnosti českých zemí v kontextu evropských a světových dějin* (MSM: 21620829), vedeného prof. Zdeňkem Benešem. Jemu především patří můj srdečný dík za podporu při vypracovávání tohoto přehledu. Rád bych poděkoval i Andree Waldhauserové, která překreslila a upravila většinu ilustrací podle různých předloh, které jsou vždy uvedeny. Poděkování za svolení k publikaci ostatních jsou uvedena na konci této knihy. Zejména jsem zavázán vedoucímu oddělení pro pravěk a ranou dobu dějinnou

dr. Pavlu Sankotovi a dr. Janě Čižmářové, správkyňi laténské sbírky Moravského zemského muzea, za svolení k publikaci fotografií několika předmětů z jejich sbírek. Nataša Venclová, Iva Ondřejová, Jana Čižmářová, Petr Drda a Jiří Musil přečetli první verze textu a jejich připomínky mi pomohly upravit jeho konečnou verzi, Eva Soudská mi přispěla řadou informací o svých výzkumech, V. Kruta a V. Marek dalšími radami. Rád bych připomněl, že tato verze pro širší veřejnost musela být poněkud zjednodušená; obsírnější diskusi by měly přinést dílčí studie a podrobnější, pro odbornou veřejnost psaná verze, jež je připravována v rámci tohoto vědeckého záměru.

Úvod.

Počátky Keltů

Keltové v českých zemích

Keltové jsou první historicky známí obyvatelé našich zemí. Obýváme země, které oni obývali, Zůstalo nám po nich jméno: domov Bójů, *Boiohaemum*, latinské jméno Čech, užívané často i námi (ještě po polovině 19. století se říkávalo i česky Bohémové, případně čeští Bohémové na rozdíl od českých Moravanů), a také nám zde zůstala keltská jména hlavních řek: Labe, Jizera, Ohře. Jméno Vltava se vykládá z ostrogótského Wild ahva, divoká voda (to je jazyk Wulfilovy bible, německé Moldau je převzato druhotně přes slovanský název), ale – ahva je předchůdcem i koncovky řady názvů dalších řek: např. Sázava či Otava. Čechy a Morava nikdy od pravěku nezůstaly liduprázdné. Jsme potomky i všech těch, kteří zde žili před jejich slovanským osídlením v 6.–7. století po Kr. (včetně Markomanů, Kvádů, východogermánských Langobardů, Avarů atd.), i když slovanský jazyk tu převládl (z něho se posléze vyvinula i dnešní čeština). Badatelé zkoumající vztahy krevních skupin kosterního materiálu s dnešními obdobími dospěli k názoru, že je v nás mnoho keltské krve, ale úplně jistého v té věci není mnoho. Současná keltomanie je spíše romantickým východiskem z nouze v době, kdy slovanská myšlenka ustoupila do pozadí – a to zčásti díky sovětské zkušenosti, zčásti díky současné pro-

pagandě většiny našich medií, které se snaží o změnu zaměření naší identity směrem k prostoru Svaté říše římské a jejích tradic. Otázky chápání vlastní české identity ovšem nechce a ani nemůže řešit tato knížka, na ni odpoví kulturní a politická situace dneška a zítřka. Chce ale, abychom si uvědomili odpovědnost za dědictví země, která byla formována mnoha generacemi těch, kteří zde žili před námi a kterých jsme aspoň v jistém smyslu potomky. Chce přispět k lepšímu pochopení této kapitoly naší minulosti. Bez pochopení minulosti nelze pochopit ani současnost.

Podobně jako předchozí knížka o pravěkém vývoji u nás se i tato zabývá vývojem v našich zemích, a to v celoevropském kontextu v době laténské. Zejména se pak věnuje vztahu našich zemí té doby ke Středomoří, který známe do jisté míry již i z historických pramenů. Naši Keltové odtud převzali mnohé podněty pro svou kulturu, umění a hospodářství, účastnili se válečných výprav na jih, které oťrásly Etrurií, Římem i později Řeckem a helénistickým světem. Sloužili ve Středomoří jako žoldníci, prodávali řeckým, etruským a později římským obchodníkům vedle svých komodit (zlata, jantaru, kůží, medu a podobných surovin) také – jako otroky – své válečné zajatce, které sami nepotřebovali. Oblíbili si vedle piva i víno, které nejen dováželi, ale za kterým se také na jih občas vydávali. Naši Bójové, kteří se po své italské invazi, kdy dobyli i samotný Řím, usadili v Emilii a Romagni, se po porážkách, které později utrpěli od Římanů, přidali k Hannibalovi jako ke svému možnému osvoboditeli. To jim Římané v pozdějších dobách už nikdy neodpustili.

Ti z nich, kteří se zachránili před otroctvím a násilnou romanizací, se vrátili v raném 2. století př. Kr. k nám na

sever a byli iniciátory založení našich prvních opravdových měst, oppid. Nějaký čas se jim u nás – spolu s ostatními našimi Kelty – dařilo dobře, ale od poloviny 1. století př. Kr. bývali často poráženi ve válkách, které vedli se svými sousedy. Elitní vrstva Keltů následně odešla jednak na západ do Galie, jednak do Pannonie, kde se někteří z jejich potomků udrželi jako samostatné skupiny až do 3. století po Kr. Mnoho méně vysoko postavených Keltů u nás však zůstalo, neboť o etnicitu v moderním slova smyslu jim asi ani příliš nešlo. Moderní mýty o pangermánství 19. století byly uměle vytvořeny jako ideologický základ dějinné identity, jež měla napomáhat sjednocení německých států, a – v polemice s nimi – si též tehdejší Francouzi vymysleli vlastní stylizované mýty o Keltech. Nám se tak jednostranně úspěšně s našimi mýty v téže době (s Hankovými rukopisy odhalenými jako padělky) nedařilo, a tak do naší dnešní identity náleží i keltská kapitola našich dějin.

Původ Keltů

Vzhledem k tomu, že keltské nápisy známe už z konce 7. století ze západní části italských Alp (tzv. lepontské nápisy kultury Golasecca) a protože kulturní kontinuita v této oblasti z mladé doby bronzové je nepochybná, je jisté, že v západní části Alp sídlili nějakí Keltové již od střední doby bronzové. V českých zemích došlo v době přechodu z doby bronzové do doby halštatské k vážné krizi, ale přesto je kontinuita náboženství, osídlení, stylu keramiky atd. natolik výrazná, že i u nás lze sotva pochybovat o tom,

že aspoň v Čechách sídlilo již od doby bronzové obyvatelstvo keltské či keltskému úzce příbuzné.

Dnes je také konsensuálně zastáván názor, že kulturní kontinuita mezi pozdně halštatskou kulturou ve středních a jižních Čechách a kulturou raného laténu je nepochybná. Dějiny Keltů začaly v Čechách již v době halštatské a pravděpodobně ještě dříve. Na Moravě, patřící spíše už k tzv. východohalštatskému kulturnímu okruhu, jsme si tím méně jisti; hovoří se tu někdy o populaci illyrské či venetské. Oblast lužické kultury v severních částech Čech a Moravy vykazuje velké odlišnosti od jižnějších sousedů a na počátku laténu dochází jen k vyznění jejích tradic. I když obyvatelstvo ani tady nezmizelo, rozhodující podíl na dalším vývoji v době laténské lužická kultura jistě neměla. Ovšem etnicita ve smyslu pojetí 19. a 20. století byla velmi odlišná od té v pravěku. Jednotlivé keltské kmeny, *gentes*, vedly mezi sebou často spory a povědomí o kulturní sounáležitosti větších celků hrálo jen menší úlohu.

První literární zprávy

První zmínky o Keltech v řecké historiografii nacházíme u Hekataia Mílétského; který psal své dílo na přelomu 6. a 5. století př. Kr., ale dochovány z něj máme jen zlomky u Stefana Byzantského, resp. ve výboru z jeho díla pořizovaném Hermolaem v 6. století po Kr. Mnoho podrobnějších údajů z téže doby měl zřejmě k dispozici kartáginský mořeplavec 5. století př. Kr. Hamilkon, ale jeho dílo se nám dochovalo v ještě kratších zlomcích, a to u latinského básníka 4. století po Kr. Aviena. V díle Hérodotově, psaném

okolo poloviny 5. století př. Kr., se už objevuje několik zmínek o velkém keltském národě, žijícím na západě Evropy, včetně oblasti pramenů Dunaje, a také zpráva o tom, že Kartágiňané užívali keltských žoldněrů již od počátku 5. století př. Kr. Pozdější hojné zaměstnávání Keltů ve středomořských armádách započalo už v době samého vzniku laténského výtvarného stylu, který je především pro nás jejich uměleckým odkazem.

Legendy o původu Keltů

Legendy o původu Keltů situují jejich pravlast z řeckého hlediska spíše na západ, ale někdy také na daleký sever. Tak Pausaniás (IV, 1) umísťoval jejich vlastní území mezi Pád a řeky severní Evropy, kde dcery Slunce oplakávají smrt svého bratra Faethóna, který zahynul, když nezvládl sluneční spřežení svého otce Héliia. Ze slz Faethonových sester vznikl podle téže legendy jantar; samy dívky byly proměněny v topoly, z jejichž slzí jantar podnes vzniká (nejpodrobněji Ovidius, *Proměny* II, 304–366).

Diodóros Sicilský (V, 24) uvádí jiný romantický příběh: legendu o vznešené a krásné dceři jednoho slavného Kelta, která dlouho odmítala všechny nápadníky, až se nakonec oddala Héraklovi, který mezi Kelty přišel při své výpravě za Géryonovým stádem. Při té příležitosti Héraklés založil také Alesii, jedno z hlavních měst francouzských Keltů. Ze spojení této héróiny a Hérakla se zrodil syn Galatés, vynikající silou i rozumem nad všechny své vrstevníky, který posléze zdědil po svých rodičích vládu a rozšířil keltské panství po rozsáhlých oblastech Evropy. Podobnou verzi o původu keltského národa uvádí Dionýsios z Halikarnassu

(XIV, 1). Praotcem Keltů byl v jeho podání Gigant Keltos, podle jeho verze příběhu syn Hérakla a Atlantovny (dcery z rodu slavných vládců bájně Atlantidy či snad Atlanta, obra nesoucího nebeskou klenbu) Asteropé, se kterou měl Héraklés ještě dalšího syna Ibera, praotce Iberů. Podle řeckých představ totiž Héraklés putoval po periferii tehdejšího světa na západě, východě i severu a všude si našel nějakou ženu či bohyni, které všechny čekaly jen na to, aby s ním mohly mít dítě. Tak podle další pověsti spolu s hadí bohyní na dalekém severu či severovýchodě zplodil i tři další syny, kteří se stali předky Skythů. Podle druidů byli ovšem Keltové potomky samého nejvyššího boha, resp. jejich předkem měl být Dis Pater (Caesar, *Bell. Gall.* VI, 18).

Jiní ovšem, jak dále píše Dionýsios z Halikarnássu, uvádějí, že jméno Keltů je odvozeno od názvu stejnojmenné řeky, která pramení u města Pyréné. Někteří němečtí badatelé se pokoušejí situovat Pyréné na Heuneburg, pozdně halštatskou pevnost v jižním Švábsku, ležící nedaleko pramenů Dunaje, opevněnou po středomořském způsobu hradbou s bastiony, stavěnými z nepálených cihel.¹ Ovšem jiní tuto zmínku spojují s oblastí horského masivu Pyrenejí, a umísťují tedy Pyréné daleko jižněji. Jistoty v této otázce dosáhnout nelze, i když mohutná opevněná sídla konce halštatského a raně laténského období, mezi něž v Čechách náleží hradiště Závist jižně od Prahy, nebyla svým charakterem a podobou příliš odlišná od menších měst ve Středomoří. Zprávy o nich mohly už v 5. století př. Kr. vzbuzovat dojem, že i severní Keltové žijí v podobné městské civilizaci jako jejich jižnější sousedé.

¹ Srov. Dobiáš, J. 1964, s. 23–73; Dobesch, G. 2001a, s. 577–858.

Nástup Skythů na východě a přesun jantarové stezky na západ

Specifická situace v Čechách konce 6. a 5. století př. Kr. souvisela s nástupem Skythů z východu; ti se usadili v dnešním Maďarsku, kde si zřejmě podrobili místní obyvatelstvo a zničili opevněná střediska při východních Alpách. I v Čechách nacházíme stopy skythských nájezdů. Patří k nim sekerka s hlavou dravého zvířete z mohyly 79 v Kališti–Bezděkově v západních Čechách, s obdobami v dnešním Tatarstanu na západ od Uralu (obr. 1 nahoře), skythské hroty šípů a několik náušnic, ale na Moravě i v Lužici je takových památek více. Nejslavnější z posledních, zlatá ozdoba štítu s rybou z Witaszkova, je dílem iónského umělce a vznikla ve třicátých letech 6. století př. Kr. Skythové byli, podobně jako Kimmerijci, vynikající jezdci a jejich jezdecké umění vzbuzovalo jak obdiv, tak strach. Na Blízkém východě se stali významnou mocností už v raném sedmém století. V letech 679 a 673 napadli Assyrii, ale pak se stali jejími spojenci. Assyřanům pomohli zejména v letech 623–622 a na pádu Ninive v roce 612 rozhodně nenesli žádnou vinu. V říši Urartu vládli mezi lety 625 a 585 a náhorní planiny na Blízkém východě ovládali podle Hérodota (IV, 1) po 28 let. V době Psametichovy vlády (asi ve dvacátých letech 7. století, srov. Hérodotos I, 105) napadli také Egypt a jejich nájezdy byly reflektovány v apokalyptických vizích židovských proroků Jeremiáše a Izaiáše.

Nejstarší památky na jejich působení v uherské kotlině vznikly v poslední čtvrtině 7. století, ale k hlavnímu skythskému náporu na západ došlo až ve století následujícím.